

סימן לב

הגדרת איסור רחיצה בתשעת הימים

י"ט בתמוז תשס"ז

שאלה:

האם איסור רחיצה בתשעת הימים נוהג גם כיום, בימים החמים והשרביים? והאם כל רחיצה נאסרה או רק רחיצה בחמין?

תשובה:

א. מקור איסור רחיצה בתשעת הימים

בתשובה הקודמת ראינו שמדינא דגמ' רחיצה נאסרה רק בת"ב, כמו שכתוב בגמ' בתענית (דף ל' ע"א): "תניא אידך, כל שהוא משום ת"ב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ, כל שאינו משום ת"ב מותר לאכול בשר ולשתות יין ואסור לרחוץ. ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו: כל שעה שמותר לאכול (בשר) מותר לרחוץ". וכתב רש"י (ד"ה ר' ישמעאל): "ולא גרסינן בשר, כלומר אפילו בשעת סעודה המפסיק מותר לרחוץ הואיל ומותר לאכול". משמע שלפני זמן הסעודה המפסקת מותר להתרחץ לכו"ע.

ואכן הרמב"ם (הלכות תעניות פ"ה ה"ו) כתב: "שבת שחל ת"ב להיות בתוכה אסור לספור ולכבס וללבוש כלי מגוהץ, אפילו כלי פשתן, עד שיעבור התענית. ואפילו לכבס ולהניח לאחר התענית אסור. וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית".

כלומר: איסור הרחיצה בשבוע שחל ת"ב הריהו מנהג. והרב המגיד כתב שם: "המנהג הזה לא פשט בארצות אלו לענין אכילת בשר, שאין נמנעין אלא ערב התענית (לגבי אכילת בשר) אבל אין נכנסין למרחץ. ודבר ברור הוא שבדין גמור אפי' ערב ת"ב מותרים לרחוץ". וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם (מהדורת מוסד הרב קוק, עמ' רמ"ה): "ועכשיו נמי יש מקומות שנוהגים שלא לאכול בשר מר"ח ועד התענית, ונהגו הכל שלא ליכנס לבית המרחץ בשבת זו, ואסור לשנות מנהג אבות". כלומר שניהם דיברו על מנהג רחיצה בשבוע שחל בו ת"ב בלבד. וכ"כ המאירי (סוף תענית) וכ"כ הר"ן. (שם)

לעומתם, כתב בספר 'שערי שמחה' לרי"ץ גיאת (מאה שערים הל' ת"ב) וז"ל: "ונשאל ממר רב האי הא דתנן שבת שחל להיות ת"ב בתוכה אסורין לספור ולכבס, אם נזדמנה לאשה טבילת מצווה מנדתה, מהו שתכבס בגדיה... והשיב: לא עדיפה שבת שחל להיות ת"ב בתוכה מחולו של מועד דמצווה היא ולא גזירה היא. ואי משום רחיצת נידה מטומאתה לא אסירא רחיצה בשבת שחל ת"ב להיות בתוכה וכו' ובהמשך שם ת"ר כל המצוות הנוהגות באבל נוהגין נמי בת"ב אסור ברחיצה ובסיכה וכו'".

כבשר וכן מלרחוץ... ואין אנו רשאים לשנות ממנהג אבותינו... עיי"ש. וכן כתב ה'אבי עזרי' (הלכות תענית סי' תתפ"ב הובא דבריו בטור או"ח סי' תקנ"א): "נהגו אבותינו שלא לרחוץ מר"ח, ועלינו לקיים משום 'אל תטוש תורת אמך'. וכן נהגו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ולא מכוח איסור חכמי תלמודים, דאע"ג דפסקינן הלכה כר"מ... ואוקמינא בתרווייהו לקולא... וא"כ לכל הפחות שבת שחל ת"ב בתוכה לפנינו נוהג אבילות ואבל אסור בחמין... נראין הדברים דנוהג אבל דנקט לענין סיפור וכיבוס דווקא. דכי היכי דשרי בנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה עד ת"ב הכי נמי ברחיצה וסיכה... משמע דווקא ביום ת"ב".

ב. רחיצה בצונן בשבוע שחל בו תשעה באב

מכל הנ"ל עולה חילוק מפורש בין רחיצה של ת"ב שאסורה מעיקר הדין, ובין רחיצה של 'שבוע שחל בו' או בכל תשעת הימים שנאסרה מכוח מנהג. אך האם ישנו חילוק גם באופן הרחיצה? בגמ' בתענית (דף י"ג ע"א) מובא: "אמר רפרם בר פפא א"ר חסדא: כל שהוא משום אָבֵל, כגון ת"ב ואָבֵל - אסור בין בחמין בין בצונן; כל שהוא משום תענוג, כגון תענית ציבור - בחמין אסור בצונן מותר". ובהמשך שם (י"ג ע"ב): "א"ר חסדא: זאת אומרת אָבֵל אסור בתכבוסת כל שבעה. והלכתא: אָבֵל אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל שבעה, אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר".

אמנם ב'שיבולי הלקט' (סדר התענית סי' רס"ד) מוצאים אנו מנהג זה כל תשעת הימים, החל מר"ח וז"ל: "שאל הרב ר' יקר זצ"ל מלפני רבינו קלונימוס מרומא זצ"ל מאימתי צריך אדם לימנע מלרחוץ, קודם ת"ב קודם ר"ח או מר"ח עצמו? והשיב: מר"ח עצמו, שנאמר: 'חגה חדשה ושבתה', אבל קודם ר"ח יכול לרחוץ". ובהמשך מובא: "ועוד שאל לפניו: אם יזדמן לאשה נדה לרחוץ מטומאתה קודם ת"ב אם מותרת ברחיצה ואם לאו, והשיב: אשה נדה שיזדמן לה לרחוץ מטומאתה באלו הימים מותרת לרחוץ ע"י פושרין ולטהר בימי מקווה שהיא מתעסקת לטהר עצמה לבעלה ומשום פו"ר הקילו לה כי ההיא דאמור רבנן גדולה פריה ורביה לפני הקב"ה יותר מבנין ביהמ"ק שנאמר 'חדש יהיה בלבנון ושנים חדשים בביתו'. ועוד, שהרי אינו אסור בתשמיש המיטה אלא ת"ב בלבד, אבל קודם ת"ב מותר".

נולכאורה יש נפק"מ בין שני התירוצים: מהתירוח הראשון נראה שאישה שעושה זאת לצורך מצווה הותר לה אף בפושרין, בניגוד לשאר אנשים, שלהם לא הותרו פושרין אך צוננין מותרים מעיקר הדין. ולעומת זאת מהתירוח השני נראה שאין חילוק בין צוננין לפושרין, ושניהם הותרו בתשעת הימים רק לטבילת מצווה].

וכן באו"ז מצינו איסור רחיצה כל תשעת הימים (הל' ת"ב תי"ד) וז"ל: "וכבר נהגו העם שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ושלא לרחוץ משנכנס ר"ח אב ויש לנו סמך למנהג... הרי לך ראייה שהיו נוהגין שלא לשתות יין מר"ח אב וה"ה שהיו נמנעין מלאכול בשר כי אין שמחה אלא

פ"ה ה"י): "ואסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן ואפילו להושיט אצבעו במים". לעומת זאת בהלכות 'שבוע שחל בו' כתב (שם ה"ו): "וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית". כלומר, האיסור הוא על כניסה לבתי מרחץ, ששם היו מים חמים, ולא על רחיצה בנהר וכדו'. וכן משמע בשו"ע בהל' תענית (או"ח סי' תקע"ה ס"ג) שכתב: "ואסורים ברחיצת כל הגוף בחמין, לפיכך נועלין את המרחצאות".

וכן הרמב"ן ב'תורת האדם' (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' רמ"ה) כתב: "ונהגו הכל שלא ליכנס לבית המרחץ בשבת זו". ובהלכות אבל (שם עמ' קע"ג) כתב: "ומסקנא והלכתא אבל אסור בין בחמין בין בצונן", עיי"ש.

וכן ב'שיבולי הלקט' (עמ' קכ"ז) בשם רבנו קלונימוס מרומא כתב: "ועוד שאל לו אם יזדמן לאבל בר מינן ששלמו לו ל' יום, יום אחד או שני ימים לאחר ר"ח לאלתר באותו שבת שחל ת"ב להיות בתוכה - אם מותר לרחוץ בזמנו או אם יש לו להמתין עד אחר ת"ב? והשיב: אם יזדמן לו סוף דבר לאחר ר"ח לאלתר אסור לרחוץ עד שיעבור ת"ב, שאין לך אבלות גדולה מזו שחרב בית אלוקיננו. ודמיא לזה כדאמרינן במס' תענית לגבי אבל שתכפוהו אבלות זה אחר זה אם הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במקום, אלמא בחמין אסור הכא נמי כתכפוהו אביליו דמי ואסור ברחיצה עד לאחר ת"ב". [וברור שכוונתו היא לרחיצה שאסורה בחמין, ולא לכיבוס, שבו האיסור הוא רק בנדר וחול, כדמוכח בגמ' (תענית

כלומר: הגמ' מחלקת בין איסורים שמקורם הוא בהלכות אבלות (בין על מת ובין על המקדש), ובין איסורים שמקורם הוא מחמת צער הציבור כגון תעניות על הגשמים, שבהן נאסר רק תענוג אך אין חובה להצטער. ומכיוון שרחיצה בצונן אינה תענוג, לכן היא לא נאסרה בתעניות ציבור, אבל באבלות חדשה (על מת) או באבלות ישנה (ת"ב) נאסרה אף רחיצה בצונן.

[ובהגהות הב"ח (שם, א) העיר שהגדרות הגמרא: "אבל" ו"תענוג" מתייחסות רק לתעניות דרבנן, שהרי יוה"כ אינו אבל, ובוודאי שאסורה בו רחיצה בצונן].

מהגמ' הנ"ל עולה שבתשעה באב חלים דיני אבלות ולכן כל רחיצה אסורה בו, ואילו בשאר תענית ציבור האיסור הוא משום תענוג ולכן מותר לרחוץ בהם בצונן. וכאן נשאלת השאלה: האם המנהג שלא לרחוץ כל 'שבוע שחל בו' (או כל תשעת הימים) הנו הרחבה של אבלות ת"ב מראשית השבוע (או מתחילת החודש), או שמא זוהי תקנה בפני עצמה שתוקפה כתוקף תענית ציבור?

ונראה לומר, שכמעט מכל הראשונים שהובאו לעיל ניתן לדייק שהמנהג שלא לרחוץ כל 'שבוע שחל בו' (או כל תשעת הימים) הוא רק בחמין, ובצונן מותר, וכפי שנבאר לקמן.

הרמב"ם בהלכות אבל פ"ה ה"ד פסק שאבל אסור ברחיצת כל גופו בין בחמין בין בצונן, ולגבי רחיצת מקצת גופו כתב: "וכן אסור ברחיצת מקצת גופו בחמין אבל בצונן רוחץ פניו ידיו ורגליו אבל לא כל גופו". וכן בהלכות ת"ב כתב (הל' תענית

נשאל לגבי רחיצה בצונן, כגון בנהרות, מר"ח ועד התענית והשיב: "יראה דלכאורה משמע דאסור דהכי מסיק פ"ק דתענית כל שהוא משום אבל בין בחמין בין בצונן אסור, וכל מה שנמנעין מר"ח עד התענית משום אבל הוא... וי"ל דכל רחיצה קאמרי". כלומר לדעת תה"ד אסור רחיצה בתשעת הימים הוא הרחבת האיטור של תשעה באב, ולכן אסור לרחוץ בו גם בצונן, כמו בתשעה באב. בהמשך דבריו מביא תה"ד ראשונים נוספים הסוברים כן ותולה מחלוקת זו במחלוקת הראשונים – האם רחיצה נאסרה רק ב'שבוע שחל בו' או בכל 'תשעת הימים', וז"ל: "וכן משמע קצת לשון המרדכי דכתב אהא דאמר כל מצוות הנוהגים באבל נוהגים בת"ב ואסור ברחיצה 'מיהו נהגו שלא לרחוץ מר"ח אב', ע"כ. והשתא אי רוצה לומר דנהגו דווקא שלא לרחוץ בחמין מאי מיהו דקאמר שפיר נקט תלמודא דווקא ט"ב דאסור ברחיצה אף בצונן כמו שנהגו באבל, אלא ע"כ מנהג אבותינו נמי דאסור ברחיצה אף בצונן ולכן קאמר שפיר במרדכי ומיהו אהא דמשמע תלמודא דדווקא בט"ב אסור ברחיצה. אע"ג דלשון הרמב"ם משמע דדווקא בחמין נהגו איסור דכתב שנהגו הכל שלא לכנוס למרחץ בשבת זו. מ"מ נראה דכיוון דא"ז ומרדכי פליגי עלה בהא דאינהו סברי דנהגו מר"ח ואילך ואיהו לא כתב אלא בשבת זו ה"נ נימא דבהא נמי פליגי דנהגו אפי' בצונן ולהכי נקיט אינהו שלא לרחוץ ולא נקטו שלא ליכנס למרחץ כהרמב"ם". עכ"ל תה"ד.

דף י"ג].
 וכן מהמשך דבריו (שם) וז"ל: "ועוד שאל לפניו: אם יזדמן לאשה נדה לרחוץ מטומאתה קודם ת"ב אם מותרת ברחיצה ואם לאו? והשיב: אשה נדה שיזדמן לה לרחוץ מטומאתה באלו הימים מותרת לרחוץ ע"י פושרין ולטהר במי מקווה". כלומר לצורך מצווה מותר לה לרחות בפושרין, אבל לא בחמין לגמרי. משמע שלגבי צוננין לא צריך היתר, דזה מותר בלאו-הכי.

וכן המדייק בדברי ה'אבי עזרי' המובא בטור יראה ייוכח דאסור רחיצה בחמין ולא בצוננין, דכתב (שם סי' תתפ"ב): "נהגו אבותינו שלא לרחוץ מר"ח... ולא מכח איסור חכמי התלמודים דאע"ג דפסקינן הלכה כר"מ דאמר אבל נוהג מר"ח ועד התענית, והלכה כרשב"ג שאינו אסור אלא אותה שבת בלבד ואוקימנא בתרויהו לקולא... ואם כן לכה"פ שבת שחל ת"ב בתוכה לפניו נוהג אבלות, ואבל אסור בחמין כדאמרינן בפ"ק דמכילתא נראין הדברים "דנוהג אבל" דנקט לענין סיפור וכיבוס דווקא דכי היכי דשרי בנעילת הסנדל ותשמיש המיטה עד ת"ב הכי נמי ברחיצה וסיכה".

כלומר בפירוש נאמר שהאיסור הוא בחמין וכן הדין באבל.

[אלא דדברי 'שיבולי הלקט' ו'אבי עזרי' צ"ע, דמשמע דפוסקים דגם באבל האיסור הוא רק על חמין ולא על צוננין, בניגוד לרוב הראשונים (ובניגוד לדברי ה'אבי עזרי' עצמו) דפסקו דאבל אסור בין בחמין בין בצונן].

אמנם בשו"ת תרומת הדשן (סי' ק"נ)

אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן". כמו כן בהל' תשעה באב (או"ח סי' תקנ"ד ס"ז) הזכיר השו"ע בפירושו שרחיצה אסורה גם בצונן, וז"ל: "רחיצה אסורה בת"ב בין בחמין בין בצונן אפילו להושיט אצבעו במים אסור". ומשתיקתו בעניין בהל' שבוע שחל בו' נראה שדעתו להקל, כדעת הרמב"ם והרמב"ן. כמו כן מדברי הרמ"א שהוסיף: "ונוהגין שלא לרחוץ אפי' בצונן מר"ח ואילך" – משמע שהשו"ע אינו סובר כן.

אך במחשבה שנייה ניתן לדייק בשו"ע שהחמיר אף במים צוננים, שהרי בב"י (שם) הביא את דברי תה"ד המחלק בין המרדכי האוסר אף צוננים ובין הרמב"ם האוסר רק חמין מדכתב "שלא לכנוס למרחץ", ולא חלק על הדיוק הנ"ל. וא"כ אילו היה השו"ע מתיר בצונן היה צריך לכתוב את ההלכה כדברי הרמב"ם והרמב"ן ש"נהגו שלא להיכנס למרחץ בימים אלור", או כפי שכתב בהלכות תענית (סי' תקע"ה ס"ג): "ואסורים ברחיצת כל הגוף בחמין לפיכך נועלין את המרחצאות", ומדלא כתב כן משמע שאסר אף בצוננים.

זאת ועוד, השו"ע צירף את המנהג שלא לרחוץ בתשעת הימים' או ב'שבוע שחל בו' עם המנהג להתענות בכל יום מימי בין המצרים באותו סעיף (או"ח סי' תקנ"א ס"ז), ומשמע שכשם שמנהג התענית מטרתו היא עינוי הגוף ולא רק מניעת תענוג, אף מנהג איסור הרחיצה הוא משום צער ומדיני אבלות (כמניעת רחיצה בצונן) ולא רק משום מניעת תענוג (כרחיצה בחמין). ואילו לא היה איסור רחיצה חלק

אלא שעל דבריו יש להעיר, שלדעת 'שיבולי הלקט' הנ"ל המנהג כל תשעת הימים ואעפ"כ משמע מדבריו שדווקא חמין נאסרו. וכן בראבי"ה דלעיל ג"כ משמע דדווקא חמין נאסרו, וא"כ נראה שאין תלות בין שתי המחלוקות.

אמנם מדברי האו"ז (סי' תי"ד) נראה שלא אסר רחיצה בצונן, וכן דבריו: "משנכנס אב ממעטין בשמחה. וכבר נהגו העם שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ושלא לרחוץ משנכנס ר"ח אב ויש לנו סמך למנהג... וה"ה שהיו נמנעין מלאכול בשר כי אין שמחה אלא בבשר וכן מלרחוץ". משמע שהרחיצה נאסרה משום שיש בה שמחה, ואם כן רחיצה שאין בה שמחה (כפי שרואים בגמ' שאינה נאסרת משום "תענוג") איננה אסורה!

אך מ"מ גם תה"ד שהחמיר ואסר אף בצונן מסייג את דבריו ומסיים: "אמנם כמדומה לי שראיתי בימי חורפי רוחצים בנהרות מר"ח ואילך ולא מיחו בידם, והמחמיר תבא עליו ברכה".

ג. דעת השו"ע והרמ"א והאחרונים

כתב השו"ע (או"ח סי' תקנ"א ס"ז): "יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח ויש שאין נמנעין אלא בשתב זו. הגה: ולצורך מצווה שרי ולכן נדה רוחצת וטובלת... ונוהגין שלא לרחוץ אפי' בצונן מר"ח ואילך (ת"ה סי' ק"נ) ואפילו בע"ש של חזון אסור לרחוץ כי אם ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן".

השו"ע לא פירט איזו רחיצה אסורה. לעומת זאת בהלכות אבלות (יו"ד סי' שפ"א) הזכיר בפירושו: "רחיצה כיצד?

שמי שאינו איסטניס לא ינהג כן ביוה"כ, מחשש שמא יחד עם הסרת הזיעה תהיה הרחיצה גם רחיצה של תענוג. אך נראה שסייג זה נאמר רק לגבי יוה"כ החמור, שלדעת הר"ן (על הגמ' ביומא דף ע"ד) איסורו מן התורה, וספק דאורייתא לחומרא, ולא לגבי רחיצת תשעת הימים שאינה אלא מנהג, וספק מנהג ודאי לקולא. ובייחוד בימינו, שהרגלי הרחיצה השתנו ורגילים לרחוץ בתדירות גבוהה מבעבר - נראה שלעניין רחיצת תשעת הימים רוב בני אדם נכללים בכלל הגדרת "איסטניס" - וספק מנהג לקולא.

ההיתר לאיסטניס לרחוץ בימי אבולו מופיע בגמ' בברכות (דף ט"ז ע"ב), ושם כותב רבי עובדיה מברטנורא: "ואיכא צערא אם לא היה רוחץ ואין אסור בימי אבולו אלא רחיצה של תענוג". ואע"פ שבהל' אבלות דנו הפוסקים האם קיים דין איסטניס בזה"ז (עיין שו"ע יו"ד סי' שפ"א ס"ג), מ"מ נראה שבאקלים החם של א"י בתקופת חודש אב, ובהרגלי הרחיצה המקובלים בימינו (שוודאי לא היו קיימים בעבר כשלא לכל אחד היתה אפשרות לרחוץ בביתו) - רוב בני אדם נכללים בכלל איסטניס. וכ"כ האג"מ (כרך ז' חאה"ע סי' פ"ד אות ד').

ובספר 'שערים המצוינים בהלכה' (סי' קכ"ב אות י"ג) כתב להקל אפילו בחמין בע"ש חזון וז"ל: "ואולי דהמנהג היה שלא ליכנס באמבטי של חמין, וניכר שהוא לתענוג, משא"כ בזמנינו ששוטפים עצמם בחמין במקלחת זהו ניכר שהוא לנקיות ועיין בערוה"ש (סי' תקנ"א סל"ז) מי שאינו נקי בגופו מותר לו לרחוץ אפי'

מדיני האבלות אלא תוספת מנהג שהנהיגו משום החורבן, היה לו לכתוב דין זה יחד עם מנהג איסור אכילת בשר ושתיית יין, שאינם נוהגים באבל כלל.

[אמנם כפי שראינו, מקור חומרת הרמ"א בצונן - בדברי תה"ד. והרי במסקנתו כתב תה"ד שהמנהג להקל לרחוץ בנהר, ורק סיים שהמחמיר תבוא עליו ברכה! מ"מ הרמ"א פסק להחמיר כהבנתו של תה"ד שהמנהג הוא להרחיב את איסור הרחיצה מת"ב לכל תשעת הימים, ולכן אסר בין בחמין ובין בצונן].

ד. דין איסטניס

אלא שגם לדעת השו"ע וגם לדעת הרמ"א, נראה שמי שמזיע הרבה מאד וסובל מכך יש מקום להקל ולהתיר לו לרחוץ בתשעת הימים, שהרי אפילו ביו"כ כתב השו"ע (או"ח סי' תרי"ג ס"א): "אסור לרחוץ ביוה"כ בין בחמין בין בצונן... ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה... מותר לרחצם, שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג". וכתב במ"ב (שם ס"ק ב'): "מלשון זה משמע דאם הזיע הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר, כיוון שאינה רחיצה של תענוג. ומ"מ מי שאינו איסטניס וא"צ לרחיצה זו כ"כ, נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה". ואם ביו"כ הותרה רחיצה להעברת זיעה - ק"ו למנהג איסור רחיצה בתשעת הימים.

איסטניס המוזכר בלשון חז"ל הוא אדם מפונק באופן קיצוני שעבורו מניעת רחיצה איננה מניעת תענוג, אלא סבל של ממש. לכן המ"ב מסייג היתר זה וכותב

צוננים מותר לו לרחוץ בפורשים, ובלבד שיכוון לניקיון בלבד ולא לתענוג ויתקלח בזריזות. ויש המחמירים שלא לקלח אל כל הגוף כאחד אלא לרחוץ כל אבר בנפרד.



שאלה:

א. בריכת השחייה האזורית המשמשת בין היתר את יישובנו סגורה בתשעת הימים, בגלל מנהג איסור רחיצה שקיבלו עליהם עדות אשכנז. לאחרונה הועלתה בקשה לפותחה עבור בני עדות המזרח שלא נהגו איסור רחיצה אלא בשבוע שחל בו ת"ב (וכשחל ת"ב בשבת או בראשון אין כל איסור בשבוע שלפניו) – האם ראוי לעשות כן?

ב. האם ילדים (מעדות אשכנז) הלומדים לשחות בכריכה חייבים לבטל את שיעורם השבועי בשחייה בימי תשעת הימים?

תשובה:

לעיל דנו בתוקפן של הלכות רחיצה בתשעת הימים לאשכנזים, ובשבוע שחל בו ת"ב לספרדים, עיי"ש, והסקנו שלרמ"א יש להחמיר אף בצונן, וכן משמע מדברי השו"ע. אך יש מבני עדות המזרח המסתמכים על דברי הרמב"ם והרמב"ן ומתירים רחיצה במים צוננים ואוסרים רק במים חמים.

מתוך כך יש לעיין בשאלתנו – האם שחייה בכריכת שחייה במים צוננים דינה שווה לרחיצה במים צוננים? בכריכות שחייה בימות הקיץ המים הם

בחמין כדי שיהא נקי... וה"נ י"ל להשתטף ע"י המקלחת שבזה לא היה המנהג והוא לנקיות ולא לתענוג, עיי"ש. ונראה שכוונתו למקלחת יעילה וזריזה, שהרי אם מאריך שלא לצורך ברור שזהו תענוג. ואף אם לא נפליג כקולתו אפילו בחמין, מ"מ נראה שמי שרוחץ בצוננים להסיר לכלוך ולא שווה הרבה זמן במים בשביל להתענג נראה שעפ"י כל הנ"ל אפשר להקל ובפרט כשנוסף ממנו ריח רע והוא כבוד הבריות וכעין מצווה קצת. לכן נראה דהרוחץ בצונן בתשעת הימים להסיר לכלוך וזיעה וריח רע יש לו על מי לסמוך.

ה. סיכום

- א. איסור רחיצה בשבוע שחל בו תשעה באב (או בכל תשעת הימים) אינו אלא מנהג ואינו מדינא דגמ', שאסרה רק בתשעה באב עצמו.
- ב. נחלקן הראשונים האם המנהג הוא הרחבה של איסור הרחיצה של ת"ב ולכן כל רחיצה אסורה בימים אלו, או שזהו מנהג בפני עצמו ורק רחיצה בחמין נאסרה משום התענוג שבה.
- ג. מדברי השו"ע נראה לדייק שכל רחיצה נאסרה, אפילו בצונן.
- ד. אך גם לדעת המחמירים – אם אדם סובל מזיעה הרי דינו כאיסטניס שמותר לו לרחוץ על מנת להסיר זיעתו.
- ה. ונראה שבימינו, שהרגלי הרחיצה השתנו ולכל אחד יש מקלחת בביתו ורגילים להתרחץ בה כמעט בכל יום – רוב האנשים נחשבים לאיסטניסים, ומותר לרחוץ בצונן ללא חשש. ומי שסובל ממים

שחל בו' הוא תקנה העומדת בפני עצמה ולא החילו עליה את גדרי הרחיצה של ת"ב, ולכן לא נאסרה בהם רחיצה בצונן, מפני שאיננה "תענוג". אך זיל בתר טעמא: בשהות בבריכה בימי הקיץ הלוהטים, אף שהמים אינם חמים, אין לך תענוג גדול מזה, ורוב הבאים לבריכה באים לשם תענוג ולא לשם הבריאות או פיתוח הכושר הגופני, ואם כן דינם צריך להיות כדין רחיצה בחמין, שנאסרה! [אמנם נכון שישנם רבים, ובעיקר מבוגרים, שבאים בקביעות לבריכה לשם בריאות וכושר בלבד, ולא לשם הנאה. אך תשובתנו דנה ברוב הבאים בימי הקיץ, הבאים לשם הנאה, וברוב משך שהייתם במים הם משחקים ואינם שוחים].

וכן מוכח משו"ת 'רב פעלים' (ח"ד ס' כ"ט) שלאחר שכתב שהמנהג אצלם בבגדד לאסור רחיצה גם בצונן ונמנעין מר"ח ואילך (כתה"ד, והוסיף שזהו "מנהג ברור וקדמון") התיר למי שנוהג לטבול בכל יום (ומקפיד על כך גם בימי החורף הקרים) לטבול גם בשבוע שחל בו ת"ב במים צוננים. וכן התיר למי שראה קרי לטבול אפילו ב'שבוע שחל בו' ואפי' בערב תשעה באב, אך סייג וכתב: "אך טוב צריך להזהר לטבול בבוקר קודם תפילת שחרית, שאין הטבילה כ"כ תענוג כמו בירידת היום שגובר החום, וזה ניכר מתוך מעשיו שאינו טובל בשביל תענוג יען כי אין דרך לטבול בבוקר בבוקר בשביל תענוג כשהרוח עודנו קר". רואים מדבריו שטבילה במים קרים בשעות היום החמות נחשבת לתענוג. וכן כתב בפירוש בתשובה קודמת: "דהא מצוי בכמה בתים

צוננים ואינם חמים, וא"כ לפי מסקנת דברינו יוצא שלפי הרמב"ם והרמב"ן אין איסור לשחות בכל תשעת הימים, פרט לת"ב עצמו.

מאידך, לשיטת 'תרומת הדשן' האיסור הוא גם ברחיצה בצונן, ולשיטתו - הנוהגים לאסור רחיצה כל תשעת הימים אסורים אף בשחייה בבריכה בימים אלו, והנוהגים לאסור רחיצה רק בשבוע שחל בו ת"ב תיאסר להם השחייה בימים אלו.

ובדקדוקנו לעיל בדעת השו"ע משמע שאסור רחיצה בין בחמין בין בצונן, ורק הביא ב' מנהגים: "יש אומרים מר"ח עד התענית, וי"א רק בשבוע שחל בו ת"ב, והרמ"א החמיר כל תשעת הימים בין בחמין בין בצונן. וא"כ יוצא לדינא, שלדעת השו"ע השחייה בבריכה אסורה לכה"פ בשבוע שחל בו ת"ב, ולרמ"א תיאסר כל תשעת הימים.

ואעפ"כ פסק הגאון 'ביע אומר' (ח"ה או"ח סי' מ"א) לבני ספרד כרוב גאוני ספרד והתיר רחיצה בצונן בכל שמונת הימים עד ת"ב, ומתוך כך התיר גם שחייה בים ובבריכה.

אלא שהשוואת שחייה בבריכה לרחיצה בצונן מעוררת תמיהה גדולה: הרי לכאורה כל הסיבה שהרמב"ם והרמב"ן התירו לרחוץ בצונן נובעת באופי הרחיצה בצונן - שאינה מוגדרת כ"תענוג". בדבריהם נסמכו הרמב"ם והרמב"ן על דברי הגמ' (תענית י"ג ע"א; הובאה לעיל) ש"כל שהוא משום אבל אסור בין בחמין בין בצונן, וכל שהוא משום תענוג אסור בחמין ומותר בצונן. הרמב"ם והרמב"ן סוברים שמנהג איסור הרחיצה ב'שבוע

ה. מדיוק בדברי השו"ע מוכח שסובר שבשבוע שחל בו תשעה באב נאסרה רחיצה בין בחמין בין בצונן.

ו. גם לבני אשכנז הנוהגים כרמ"א, ואף לבני ספרד המחמירים כדעת השו"ע, רחיצה בצונן שכל מטרתה היא להעביר את הזיעה, ואינה נעשית לשם תענוג, יש למקילים לעשותה על מי לסמוך, ונכללים הם בכלל איסטניס לעניין זה – ובפרט באקלים החם שבארץ ישראל.

ז. מאידך, גם למקילים כדעת הרמב"ם והרמב"ן, נראה שאין להקל בשחייה בכריכה בימי שבוע שחל בו ת"ב או בתשעת הימים, אפילו במים קרים, מכיוון ששחייה שאינה לשם בריאות אלא לשם הנאה נכללת בכלל "תענוג", ודינה כרחיצה בחמין.

ח. מכיוון שמצינו רבים מעדות המזרח שנהגו לאסור רחיצה בכל 'תשעת הימים' (כדעה הראשונה המופיעה בשו"ע (שם) וכדעת ה'בן איש חי' בר"ב פעלים), נראה שסגירת הבריכה בכל ימי תשעת הימים ראויה, אך במקום שנהגו לפתחה עד שבוע שחל בו אין למחות בידם.

ט. ולמרות כל הנ"ל, ילדים הלומדים שחייה שהיא מצווה (שהרי "חייב אדם ללמד את בנו לשוט בנהר"), והתחילו בלמידה קודם ר"ח אב – נראה שאין למנוע מהם לימוד שחייה, וכפי שכתב בשו"ת 'רב פעלים' (ח"ד סי' כ"ט): "כי זה במלאכתו הוא עוסק ואין כוונתו לתענוג, וזה פשוט". וסיים: "אך ודאי נכון להחמיר בזה, אבל אין למחות ביד המיקל". ובפרט שבהלכות אבלות הלכה כדברי המיקל, וכ"ש בדבר שכל יסודו במנהג, וכ"ש לגבי

בארות מים חיים שדרך בעלי בתים להיכנס בהם בקיץ לטבול שם כדי להקרר מרוב החום". ואם על טבילה שהיא לצורך מצווה כתב להקפיד לטבול רק בשעות הקרות כדי שלא ייראה כתענוג, כ"ש ששחייה בכריכה בימי הקיץ נחשבת לתענוג!

לכן נראה שאף לבני עדות המזרח הנוהגים כרמב"ם והרמב"ן המתירים רחיצה בצונן, אין להתיר להם ללכת לכריכת השחייה בשבוע שחל בו תשעה באב.

ו. סיכום

א. מעיקר הדין רחיצה נאסרה בתשעה באב בלבד, בין בחמין בין בצונן.

ב. בתורת מנהג הוסיפו הראשונים מנהגי אבלות בימים שלפני תשעה באב. רוב חכמי ספרד הוסיפו רק בשבוע שחל בו ת"ב, ורוב חכמי אשכנז הוסיפו לנהוג כן כבר מר"ח אב.

ג. ישנה מחלוקת בהגדרת אופי המנהג. לשיטת הרמב"ם והרמב"ן זוהי תקנה העומדת בפני עצמה שבה אסרו דברים שיש בהם תענוג, ולכן אסרו רחיצה רק בחמין, למרות שבת"ב עצמו אסורה גם רחיצה בצונן. ולשיטת תה"ד איסור רחיצה ב'תשעת הימים' הוא הרחבת איסור רחיצה של ת"ב, ולכן אסור בימים אלו לרחוץ בין בחמין ובין בצונן. וכן פסק הרמ"א.

ד. השו"ע (או"ח סי' תקנ"א סט"ז) הביא ב' מנהגים ביחס לזמן שבו נוהג איסור זה: יש נוהגים מר"ח ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו; והרמ"א (שם) הביא שהמנהג הוא מר"ח.

דבר. נובתשובתנו חיזקנו את פיסקו של ה'מרא דאתרא' של חיספין, הרב אהרון אייזנטל שליט"א, שהורה לסגור את הברכה בכל תשעת הימים.

ילדים.
י. כל הנ"ל לגבי פתיחת הברכה בתשעת הימים, הרי הוא להלכה ולא למעשה. ולמעשה יש לשאול את ה'מרא דאתרא' במקום בו מופעלת הברכה ועל פיו יישק